

Östbuletinen

Nr. 3, 2009, årgång 13

Ordförandebrev <i>Irina Sandomirskaja</i>	2
Leszek Kołakowski in memoriam <i>Lars Kleberg</i>	3
Karamazov tar över Ryssland <i>Magnus Ljunggren</i>	5
Rysslands gränser i politiken, kyrkan och fantasin <i>Per-Arne Bodin</i>	7

*Sällskapet för studier av Ryssland,
Central- och Östeuropa samt Centralasien*

Ordförandebrev

Irina Sandomirskaja

Efter ett långt uppehåll vill jag informera om hur Sällskapets verksamhet för närvarande utvecklar sig.

Merparten av styrelsens tid och uppmärksamhet upptas för närvarande av ICCEES VIII World Congress 2010 som äger rum 26-31 juli. I maj höll kongressens internationella akademiska kommitté ett möte i Stockholm, där förslag om kongressens ramprogram diskuterades och godkändes. Plenarpaneler planeras på teman som: Prospects for cooperation in wider Euro-Asia - the Russian factor (med prominenta ryska forskare som Mark Urnov, Emil Pain, Sergei Kortunov och Lev Gudkov); Eurasianism; We – the victors; The role of the media; Stalinism; Economics/ Cooperation. Så småningom kommer information om kongressens paneler, rundabordsdiskussioner, plenarpaneler osv. upp på kongressens hemsida, vilken för övrigt har genomgått en välbehövlig grafisk ansiktslyftning (www.iccees2010.se).

I slutet av juni fick vi ett generöst ekonomiskt bidrag från CBEES, Centre for Baltic and European Studies, på Södertörns högskola, som slutligen fick budgeten att gå ihop. Därmed tar vår kongressbyrå MCI över det ekonomiska ansvaret och merparten av administrationen av kongressen. Övriga bidragsgivare är Svenska institutet, Riksbankens jubileumsfond, Vetenskapsrådet, Stockholms stad och ett antal enskilda sponsorer, bl.a. Oriflame.

Totalt har vi fått in ca 290 proposals för färdiga paneler och omkring 340 individuella papers, vilka har satts ihop till ett sjuttioal tematiskt koherenta sessioner. De

potentiella deltagarna, bokstavligen från hela världen, uppgår till ett antal om cirka 1600, vilket är en rekordhög siffra i jämförelse med tidigare ICCEES-kongresser.

Antalet deltagare kommer dock att bli betydligt lägre på grund av den ekonomiska krisen, som trots nämnda bidrag är mycket problematisk för kongressens budget rent generellt. Därför måste vi fortsätta att söka pengar till ”fattigare” deltagare och till ett intressant kulturprogram. All hjälp från Sällskapets medlemmar – tips, förslag, kontakter, osv. – uppskattas varmt!

Ett mycket konkret sätt att stödja deltagare från ”öst” är att bjuda på en sovplats under kongressen. Detta skulle reducera utgifterna avsevärt för mindre bemedlade deltagare, och värden får därmed en potentiellt gynnsam kontaktperson i Ryssland eller Centralasien. Alla barmhärtiga samariter, hör av er!

Under kongressen kommer vi att behöva mycket hjälp på plats, bl.a. med information till kongressdeltagare och med assistans i tekniska frågor. Vi kommer att bjuda in intresserade studenter som volontärer, men om det finns medlemmar i Sällskapet som är intresserade av sådant frivilligarbete så är ni varmt välkomna att anmäla er. Vi är djupt tacksamma för er erfarenhet och hjälp! För alla former av support – tips, värdskap, frivilligarbete – kontakta kongressens generalsekreterare Tova Höjdestrand (tova.hojdestrand@iccees2010.se).

I och med att en av ICCEES’ världskongresser äger rum i Stockholm i Sällskapets regi så är ett av dess ursprungliga mål uppnått. Vi bör redan nu börja tänka på vad vi vill göra efteråt. I vilken riktning ska vi utveckla Sällskapet

verksamhet, och hur ska Sällskapet organisera sig för att åstadkomma nya mål?

Vi vill ta upp en diskussion om Sällskapets framtid redan nu, och bjuder därför in alla till en diskussion om framtidsvisioner på Ligan. En sammanfattning kommer att göras nästa år vid ett speciellt möte om Sällskapets fortsatta verksamhet.

Leszek Kołakowski in memoriam

Kommentar och översättning av Lars Kleberg, professor emeritus i ryska, författare, redaktör för www.oversattarlexikon.se

Filosofen Leszek Kołakowski (f. 1927) avled i juli 2009 i Oxford. Han tillhörde förgrundsfigurerna inom oppositionen i Polen efter 1956, var professor vid Warszawauniversitetet 1959-1968 och kom att bli en av marxismens främsta historiker och kritiker. Ett urval av hans essäer med titeln *Människan utan alternativ* utkom på svenska 1964. Redan 1966 uteslöts han ur kommunistpartiet, som han tillhört sedan tonåren, på grund av sina ”revisionistiska” idéer. Kołakowski protesterade 1968 mot förföljelserna av judiska intellektuella, vilket ledde till att han förbjöds undervisa och snart valde att emigrera. Som professor vid universitetet i Oxford publicerade han sitt stora verk *Main Currents of Marxism* (I-III, 1978). Redan i Polen blev Kołakowski känd för sina underfundiga filosofiska fabler (på svenska bl a *Sagor för stora och små*, övers. av Martin von Zweigbergk 1984).

Nedanstående översatta text skrevs ursprungligen för den frispråkiga student-tidningen *Po Prostu* (nedlagd mot slutet av 1957) men förbjöds av censuren. Den latinska sentensen *oderint dum metuant* – må de hata mig, bara de fruktar mig – anses ha varit ett av kejsaren Caligulas favorituttryck.

Vad är socialism?

Vi ska säga er vad socialism är. Men först ska vi säga vad socialism inte är. Det är en fråga om vilken vi en gång hade en helt annan åsikt än idag.

Socialism är alltså inte:

Ett samhälle där en människa som inte har begått något brott sitter hemma och väntar på polisen.

Ett samhälle där det är ett brott att vara bror, syster, son eller hustru till en brottsling.

Ett samhälle där en människa är olycklig därför att hon säger vad hon tänker, och en annan är olycklig därför att hon inte säger vad hon tänker.

Ett samhälle där en människa har det bättre därför att hon inte tänker alls.

Ett samhälle där någon är olycklig därför att han är jude och en annan är glad därför att han inte är det.

En stat vars soldater först invaderar ett annat lands territorium.

En stat där man lever bättre om man hyllar landets ledare.

En stat där man kan dömas utan rättegång.

Ett samhälle vars ledare själva utnämner sig till sina poster.

Ett samhälle där det bor tio människor i ett rum.

Ett samhälle där det finns analfabeter och pestepidemier.

En stat som man inte kan lämna.

En stat där det finns fler spioner än sjuksköterskor och fler platser i fängelserna än på sjukhusen.

En stat där mängden tjänstemän ökar snabbare än antalet arbetare.

En stat där man tvingas ljuga.

En stat där man tvingas bli tjuv.

En stat där man tvingas begå brott.

En stat som har kolonier.

En stat vars grannar förbannar geografien.

En stat som producerar förstklassiga reaplan och dåliga skor.

En stat där de feiga lever bättre än de modiga.

En stat där försvarsadvokaterna oftast är överens med åklagaren.

Kejsardöme, tyranni, oligarki, byråkrati.
Ett samhälle där stora mängder människor söker sig till Gud för att söka tröst i sin förtvivlan.

En stat som prisbelönar grafomaner och förstår sig bättre på måleri än målarna själva.

Ett folk som förtrycker andra folk.

Ett folk som förtrycks av ett annat folk.

En stat som önskar att alla dess medborgare skall ha samma åsikt om filosofi, utrikespolitik, nationalekonomi, litteratur och moral.

En stat vars regering fastställer vilka rättigheter som tillkommer medborgarna men vars medborgare inte fastställer vilka rättigheter som tillkommer regeringen.

En stat där man är ansvarig för sina förfäder.

En stat där en del av befolkningen får fyrtio gånger högre lön än en annan del. Varje styrelseskick som majoriteten av de styrda inte accepterar.

Ett ensamt isolerat land.

En grupp av efterblivna länder.

En stat som använder sig av nationalistiska paroller.

En stat vars regeringar tror att ingenting är viktigare än deras egen makt.

En stat som sluter fördrag med brottslingar och anpassar sin ideologi efter detta fördrag.

En stat som skulle vilja att dess utrikesdepartement fastställde hela mänsklighetens världsåskådning.

En stat som har svårt att skilja mellan förslavande och befrielse.

En stat där rasister åtnjuter full frihet.

En stat som existerar idag.

En stat där det råder privat äganderätt till produktionsmedlen.

En stat som anser sig vara socialistisk endast därför att den har avskaffat den privata äganderätten till produktionsmedlen.

En stat som har svårt att skilja mellan social revolution och väpnad aggression.

En stat som inte anser att människor måste vara lyckligare under socialismen än under andra styrelsesätt.

Ett samhälle som är mycket sorgset.

Ett kastsamhälle.

En stat som alltid vet folkets vilja innan det har tillfrågats om sin åsikt.

En stat där man ostraffat kan trakassera folk.

En stat där en viss historieuppfattning är obligatorisk.

En stat där filosoferna och författarna alltid säger detsamma som generalerna och ministrarna, men alltid efter dem.

En stat där stadskartorna är statshemligheter.

En stat där resultatet av voteringarna i parlamentet alltid kan förutsägas.

En stat där det förekommer slavarbete.

En stat där det finns feodalt tvång.

En stat som har monopol på att ge sina medborgare kunskap om världen.

En stat som menar att frihet endast består av lydnad mot staten.

En stat som anser att det inte finns någon skillnad mellan vad som är sant och vad som är nyttigt för staten att man tror på.

En stat där ett helt folk utan att själv önska det förflyttas till en annan plats.

En stat där arbetarna inte har något inflytande över regeringen.

En stat som anser att endast den kan frälsa mänskligheten.

En stat som anser sig alltid ha haft rätt.

En stat där historien står i politikens tjänst.

En stat vars medborgare inte får läsa den samtida litteraturens främsta verk, inte se det samtida måleriets främsta alster och inte höra den bästa samtida musiken.

En stat som alltid är ytterst tillfreds med sig själv.

En stat som hävdar att världen är mycket komplicerad men i själva verket tror att världen är ytterligt enkel.

En stat där man måste göra stora ansträngningar innan man kan få läkarhjälp.

Ett samhälle där det finns tiggare.

En stat som är övertygad om att ingen i världen någonsin kan tänka ut någonting bättre.

En stat som tror att alla älskar den medan förhållandet i verkligheten är det motsatta.

En stat som bekänner sig till principen *oderint dum metuant*.
 En stat som själv bestämmer av vem och hur den får kritiseras.
 En stat där man dagligen måste förneka det man hävdade igår och ändå alltid tro att det är samma sak.
 En stat som mycket ogärna ser att dess medborgare läser tidningarna från ifjol.
 En stat där många dumhuvuden galler för vetenskapsmän.
 En stat där alla tidningar har samma innehåll.
 En stat vars regering kräver att alla former av samhällelig organisering skall vara planerade av den.
 En stat där det finns många ädla och modiga personer men där man endast får veta om det från annat håll än från dess regeringars politik.
 En stat som mycket ogärna ser att dess styrelseskick analyseras av vetenskapsmän och mycket gärna vill att det görs av lismare.
 En stat som alltid vet bättre vad den enskilde medborgarens lycka beror på än han själv.
 En stat som inte offerar något för några som helst ideologiska principer men samtidigt tror att den är framstegets fackelbärare.
 Det var första delen. Men hör noga på – nu ska vi säga er vad socialism är. Alltså: Socialism är ett styrelseskick som... tja, vad är det att orda om! Socialism, det är en riktigt bra sak.

Översättningen har tidigare varit publicerad i boken "Carl Johan Kleberg" (Books on demand, Stockholm-Visby 2009).

Karamazov tar över Ryssland

Magnus Ljunggren, professor vid institutionen för språk och litteraturer, Göteborgs universitet

Iljin i Ryssland

I mars 1983 satt jag på Moskvas universitetsbiblioteks handskriftsarkiv och

läste filosofen Ivan Iljins dagbok från hösten 1905. Precis ett hundra år hade i den stunden förflutit sedan hans födelse. I all stillhet högtidlighöll jag sekeljubiléet.

Detta var alltså i Andropovs tid. Allting tycktes avstannat, *polnyj zastoj*. Antibolsjeviken Iljin var tabu och fullständigt bortglömd. Någon kontakt lyckades jag efterhand etablera med hans avlägsna släktingar, men inte ens de verkade särskilt engagerade.

Så småningom hittade jag fram till hans släktgrav på Novodevitje-kyrkogården. Det gick knappt att ta sig dit. Den var i eländigt skick, övervuxen av buskar. Han kom ur en urgammal rysk adelssläkt. Hans farfar hade varit kommandant vid Kremls portar, hans far hade vuxit upp i Kreml, med – som det påstås – Alexander II som gudfar. Det var inte något att stoltsera med i kommunist-samhället.

Jag hade råkat intressera mig för psykoanalysens tidiga genombrott i Ryssland. Freud fick ju under åren kring 1910 ett unikt gensvar i Moskva och S:t Petersburg. Hans mest kända patient, från just denna tid, var symptomatiskt nog en ryss, Vargmannen från Odessa. Men vid sidan därom behandlade han faktiskt våren 1914, just före första världskrigets utbrott, Ivan Iljin.

Iljin var, mitt i sin filosofiska gärning, en svårartat neurotisk person som inte verkar ha blivit mycket hjälpt av Freud. Han kastade sig mellan ytterligheter, hittade aldrig några mellanlägen. Först var han revolutionär (som framgår av 1905 års dagbok), sedan blev han monarkist och ultranationalist. Än var han salvelsefullt vänfast, än för han ut mot människor i hat och galla. Han isolerade sig från ett socialt umgänge som han uppenbarligen samtidigt traktade efter, stängde sig inne i sitt hårda skal, levde eremitliv i arbete på en hög-abstrakt avhandling om Hegel.

Kanske har vi förklaringen till hans problem i hans egna texter. Han kunde plötsligt visa prov på stark inlevelse i det sårade, pryglade barnet. Han skrev redan

1914, just hemkommen från Wien, att ingenting kan vara värre än att våldföra sig på ett barn, att det skapar traumata som aldrig läker. Det ekar av Ivan Karamazovs plågade ord om barns utsatthet i samtalen med Aljosja. I många avseenden var Iljin en Dostojevskijhjärte.

Någon har liknat honom vid den demoniske Stavrogin i "Onda andar". Men allra mest framstår han nog som en Karamazov. Hans farfar, Kremlkommendanten, hade varit en familjetyrann, varom dottern – som blev socialist – har vittnat i en bok. Hans far, en jurist som Iljin radikalt bröt med i revolutionens 1905, hade kanske upprepat beteendet. Så mycket idisslas barnmisshandeln att man måste fråga sig om det inte var just detta han som barn hade utsatts för. En upprorsman som, i Dostojevskijs efterföljd, snart paradoxalt nog föll på knä för lillefar tsaren och bejakade förtrycket omkring sig.

Min gissning, där jag satt på arkivet, var att Iljin som oförbätterlig neurotiker alltså ingenting hade lärt av Freud medan Freud däremot kunde ha tagit intryck av sin patients maximalistiska själsliv. Måhända hade han hjälpt Freud att förstå Vargmannen, ur samma generation och med samma patologiska fadersrelation. I ett berömt brev till Stefan Zweig 1920, när han arbetade på sin stora Dostojevskijstudie, skev Freud om det ryska psyket som benäget för dubbelhet, i stånd att samtidigt omfatta motstridiga känslor. Kanske hade han då också Iljin i tankarna.

Det märkliga är att februarirevolutionen 1917 tycks ha gått Iljin nästan förbi. Måhända trängde han bort den ur sitt medvetande eftersom den ingav honom ett sådant obehag. Han var fullt upptagen av en personlig vendetta mot Andrej Belyj. Han skickade öppna brev, anklagade Belyj för "själsröta" och litterär "giftspridning" – just i det ögonblick då tsaren föll. Rasande utfall av den sorten var typiska för Iljin. Det berättas att han ibland kunde ställa sig bakom en symbolistförfattare – sådana

hade han särskilt ont av – och håna och härma dennes gester och kroppsspråk.

Först sommaren 1917 började Iljin engagera sig på nytt i politiken, med ett antal broschyrer där han framför allt framträdde som den rättsfilosof han hela tiden hade varit. Våren 1918 försvarade han sin avhandling på Moskvauniversitetet för magisternivån – och tillerkändes doktors-titeln. Hans mäktiga arbete tar inte fasta på Hegels dialektik utan visar i stället på intuitionens betydelse för filosofen Hegel, med en metod som han tillägnat sig hos sin lärare Edmund Husserl i Göttingen.

Iljin levde nu farligt. Minst fyra gånger framöver kom han att arresteras av tjecken, i egenskap av nyutnämnd filosofiprofessor med antibolsjevikisk agenda. Där – och senare, sedan han 1922 deporterats tillsammans med drygt 200 andra ledande intellektuella på de två båtarna med tysk destination – visade han prov på stort mod. Äntligen kunde han kanalisera sin vrede: nu var han inte filosof längre utan politisk agitator, i kamp för en rättvis sak. Han hade bytt bana.

Iljin i Tyskland

Det var bara det att han, på plats i Berlin, snart ramlade i nazifällan. 1932 ropade han på en tysk Ledare, det enda värdet mot kommunismen. Vid *Machtübernahme* 1933 avsände han ett exalterat hyllningstelegram till Hitler. Snart arbetade han för Goebbels propagandaministerium med antikommunistiska pamfletter som pekade ut "judebolsjeviker". 1934 kom hans lilla skrift "Gift" på svenska, hos det nazistiska förlaget Svea Rike. Allt detta var särskilt anmärkningsvärt mot bakgrund av att han en gång, kring 1910, faktiskt nästan uteslutande hade sökt sig till judiska auktoriteter som Husserl och Freud. Det fanns judar i hans egen släkt.

Till Iljins heder måste sägas att han så småningom började ifrågasätta ett och annat i den nazistiska judepolitiken och kom att bli betraktad som en säkerhetsrisk. 1938 satt han i förhör hos Alfred

Rosenbergs närmaste man, sedan slängdes han för andra gången ut ur en totalitär stat – och hamnade i Schweiz.

Iljin beskrev sig själv som ”ett barn i moder Rysslands sköte”. Han levde bara för den ryska nationen i en extrem monarkistisk-patriotisk känsla. Om fascismen förklarade han i efterhand att den hade uppvisat en del goda inslag men tyvärr blivit missbrukad av Hitler.

Varför skriver jag detta? Därför att Freudpatienten och kitschpatrioten har gått och blivit Vladimir Putins och Dmitrij Medvedevs guru. Äntligen är han alltså kommen dit han hela tiden längtade: till Kremles innersta där farfar förde sitt hårda regemente. President Medvedevs hustru har presterat en hel kandidatavhandling om honom. Och Putin har setts knäböja på graven som jag hittade under buskarna (och dit hans stoft under högtidliga ceremonier häromåret återbördades).

Det är alls inte den skarpsinnige rättsvetaren och hegelianen utan den patetiske nationalisten som predikar auktoritet och underkastelse som Kreml i detta läge orienterar sig mot. I otaliga skrifter, nu utgivna i massupplaga, har han utvecklat sitt kvalmiga tema. Karamazov (han har drag av samtliga fyra bröder) ska alltså, som det verkar, i det fortsatta vägleda Ryssland.

Rysslands gränser i politiken, kyrkan och fantasin

Per-Arne Bodin, professor vid Slaviska institutionen, Stockholms universitet

Ryssland har under de senaste åren alltmer återtagit sin roll som stormakt på världsarenan. Statsledningen och politikerna måste samtidigt fortsatt förhålla sig till det faktum att landet till sin yta bara är tre fjärdedelar av Sovjetunionens. I jämförelse med det ryska imperiet är skillnaden ännu större. Då ingick också Polen och Finland i

statsbildningen.

President och premiärminister sörjer då och då i uttalanden Sovjetunionens upplösning men talar aldrig öppet om ett återupprättande av den tidigare supermakten. Ryska ledande politiker talar däremot dunkelt om en rysk intressesfär i världen som i mångt och mycket tycks motsvara det tidigare imperiets gränser. Vad som också ofta framhålls i debatten är det bysantinska imperiet som utgångspunkt och ideal för vidare statsbyggande och ortodoxa kyrkan som ett särskilt fundament för historisk kontinuitet och gemensam värdegrund.

Känslan av förlust av territorium är inte bara en fråga för utrikes- och säkerhetspolitik utan bearbetas av ryska opinionsbildare och författare. Det finns en besatthet av imperietanken i dagens Ryssland, som kanske bäst kan ses som fantomsmärtor över förlorade delar av riket. Det har på senare år myntats ett särskilt begrepp *imperskost*, ungefär ”imperialitet”, för att uttrycka övertygelsen om Rysslands inneboende imperiesträvanden. Geopolitik har blivit ett särskilt akademiskt ämne som speglar detta intensiva intresse i den ryska offentligheten. Till och med den liberale reformpolitikern Anatolij Tjubajs har talat om ett liberalt imperium inom den traditionella ryska intressesfären men ett imperium grundat på frihet, demokrati och handel.

Syftet med detta arbete är att undersöka likheter och olikheter mellan kartor och geografi inom politik, politiskt tänkande, kyrka och skönlitteratur i dagens Ryssland. Resultatet kommer att ge oss en föreställning om den ryska synen på Ryssland idag i ett brett perspektiv.

Sovjetunionen

Tre kartbilder, två förflutna och en nuvarande, läggs ständigt sida vid sida och jämförs. Den första föreställer det ryska imperiet i all dess enorma utsträckning. Den andra föreställer Sovjetunionen med

dess väldiga utsträckning inklusive östblocket som omfattade ett ännu väldigare område mer eller mindre styrt från Moskva. Det var en statsbildning som var tänkt att vara för evigt men som existerade från 1924 till 1991. Sovjetunionen är nära förknippad med Stalin och med segern i andra världskriget. President Medvedev har uttalat sig försiktigt i sin blogg om Sovjetunionens undergång:

När Sovjetunionen gick under så upplevde jag, liksom varje normal människa, en känsla av obehag. Det var obegripligt och otrevligt. Jag kommer ännu ihåg det ögonblicket: Jag var på tjänsteresa i Tyskland. Jag reste från Sovjetunionen men kom tillbaka till ett annat land. Det var djupt omskakande. Som jurist såg jag vad som hände på ett annat sätt än övriga. Jag förstod att det inte skulle begränsa sig till att ge staten ett nytt namn.

Ryska federationen

Den andra kartbilden föreställer Ryska federationen med dess nuvarande gränser, en skapelse från 1991, men som utgått från Ryska rådsrepubliken. I den ryska konstitutionen från 1993 används i förordet det luddiga begreppet "öde" för att definiera landets geografiska utsträckning. På så sätt finns redan i författningen en markerad otydlighet om landets och folkets geografi och identitet. Öde är varken ett historiskt, etniskt eller pragmatiskt begrepp:

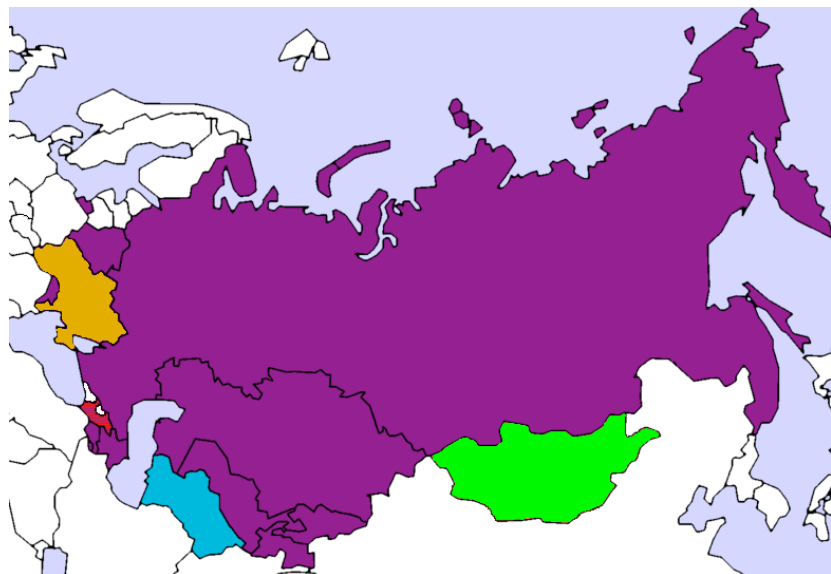
Vi, Den ryska federationens mångnationella folk, förenade på denna jord av ett gemensamt öde.

I den första ryska konstitutionen från 1906 konstateras pragmatiskt och kanske med gudomlig sanktion i själva tsarämbetet: "Det ryska riket är helt och odelbart". I Stalin-konstitutionen från 1936 och Brezjnev-konstitutionen från 1977 talas om en frivillig överenskommelse mellan de

olika republikerna att tillsammans bilda Sovjetunionen. Den otydlighet som finns om den ryska federationens identitet finns också i de två officiella namnen på landet enligt konstitutionen, Ryssländska federationen respektive Ryssland, som å ena sidan visar landet som mångnationellt och å andra sidan förknippar det mera till det etniskt ryska. Att bestämma vad det är att vara ryss är inte lätt. Det har ju de försök som gjordes särskilt under Jeltsins tid vid makten visat.

OSS

Den närmaste motsvarigheten till Sovjetunionens karta representeras nu av Oberoende Staters Samväld, OSS. Det är en svag organisation, som upprättades i samband med Sovjetunionens upplösning, och som omfattar nästan samtliga länder som utgjorde det tidigare Sovjetunionen med undantag av Baltikum och numera också Georgien. Ukraina är endast associerad medlem och har aldrig ratificerat avtalet trots att landet var en av parterna när avtalet om bildandet slöts. Turkmenistan har sedan några år samma ställning. (se karta nedan) Den politiska betydelsen av OSS är begränsad, men att avstå från medlemskap eller utträda innebär ett starkt politiskt ställningstagande.

Det heliga Ryssland

De tämligen fåtaliga etnonationalister som finns identifierar landet mycket snävare, som enbart Ryssland eller oftast som Ryssland, Ukraina och Vitryssland. Det är en geografisk föreställning som i mångt och mycket överensstämmer med begreppet ”Svjataja Rus’”, Det heliga Rus’.

Det är fråga om ett begrepp som skapats och formats för att definiera en etnonationell identitet. Framför allt är det förknippat med slavofilerna under mitten av 1800-talet. Begreppet har nästan aldrig använts officiellt utom i särskilda nödsituationer för landet, som då till exempel Nikolaus I använde begreppet i sin appell till ryska folket under Krimkriget. Det står i motsats till olika imperiesträvanden. Det används också som ett religiöst begrepp om Rysslands samlade helighet och används då som motsats till Sovjetunionen till exempel när det gäller kyrkans uppgörelse med sovjettiden:

Men efter bolsjevikkippen blev martyriet en oeftergivlig del för alla ryssar. Planmässigt och organiserat förintades ryska präster och den ryska nationella intelligentsian liksom de bästa företrädarna för bönderna. Det heliga Rus’ ideal stärktes av martyrens blod – Rus’ blev dubbelt heligt. (*Bol’sjaja entsiklopedija russkogo naroda*)

Heliga Rus’ är både ett geografiskt, ett sakralt och transcendentalt begrepp. Ofta omfattar det hela det östslaviska området i någon diffus bemärkelse och kan användas i texter av följande slag som vill propagera för de tre östslaviska ländernas förening eller i alla fall enighet.

Alexander Solzjenitsyn använde likaså Rus’ men då utan epitetet helig, som geografiskt begrepp i sina politiska texter. Historiskt står det för det gamla Kievriket med dess omfattning, men det är ett mycket omstritt begrepp som används i alla möjliga nationella uppbyggnadsprojekt. Solzjenitsyn står med sin användning för en klart etnonationell linje och i sin pamflett som han skrev redan 1990 ”Как нам обустроить Россию: Посильные соображения”, ”Hur inrätta Ryssland: Funderingar efter förmåga”, varnar han för återkomsten av imperievisioner. Imperiesträvanden kan bli Rysslands undergång:

Och nu idag ljuder detta budskap med tusenfaldig betydelse: vi har ingen kraft för utkanter, varken ekonomisk eller andlig. Vi har ingen kraft för ett imperium! – och vi behöver inget och det har tagits från våra axlar: det krossar oss och suger ut oss och påskyndar vår undergång.

Vad den ryske nobelpristagaren önskade var ett Ryssland, ett Rus’, eller som han skriver *Rossijskij sojuz*, en ”Ryssländsk union”, bestående av Ryssland, Ukraina, Vitryssland och Kazakstan och absolut inget mera. Idag har han fått alldeles rätt i sina varningar. Imperiet är igen högsta mode bland många ryska politiker och tänkare.

Ryska ortodoxa kyrkans karta

En annan existerande karta som i stort sett omfattar det forna Sovjetunionens område är Rus’ som används i den ryska kyrkans överhuvud, patriarkens, ämbets titel som är patriark av Moskva och allt Rus’.

Rus' är alltså den gamla beteckningen för Kievriket och användes av patriarken i stort sett fram till att ämbetet avskaffades av Peter den store i början av 1700-talet. När det återskapades efter imperiets undergång 1917 angavs hans jurisdiktion som Moskva och hela Ryssland. Det var en de facto markering att han enbart kunde göra anspråk på att vara ledare för kyrkan i Ryssland och inte nödvändigtvis i Ukraina eller Baltikum eller andra delar av det forna imperiet. När nästa patriark introniserades 1944 angavs hans jurisdiktion som Moskva och allt Rus', ett geografiskt begrepp som då var nästan identiskt med Sovjetunionen. Så har hans titel sett ut sedan dess. Kyrkans territoriella expansion motsvarade statens.

Moskvapatriarkatets territoriella anspråk idag motsvarar fortfarande i det närmaste det forna Sovjetunionens territorium. Det har grundats självständiga ortodoxa kyrkor i Estland och Ukraina efter Sovjetunionens fall men patriarken gör också anspråk på dessa områden.

Det finns dock ett viktigt undantag. Georgien har nu som fram till början av 1800-talet och från 1917 en egen patriark med sitt eget territorium. Kyrkan i Sydossetien och Abchazien tillhör historiskt Georgien och patriarken i Moskva har inte frångått denna uppfattning trots att dessa områden erövrades under kriget mot Georgien 2008. Här finns alltså en diskrepans mellan kyrkans och den världsliga maktens kartbilder. Det är en skillnad från förhållandena före

revolutionen då den georgiska kyrkan var en del av den ryska.

För att juridiskt klargöra begreppet Rus' har Moskvapatriarkatet infört det omdiskuterade begreppet "kanoniskt territorium". Begreppet går stick i stäv mot gängse ortodox uppfattning att en kyrkas gränser skall motsvaras av en självständig stats gränser. I begreppet finns ett fasthållande vid den forna supermaktens territorium.

Patriark Kirill, som introniserades första februari 2009, tog i sitt tal under den högtidliga ceremonin upp patriarkatets gränser och hans uppgift att försvara dessa gränser. Han uttrycker sig som en statschef som lovar att försvara sitt lands integritet:

Patriarken är försvararen av kyrkans yttre kanoniska gränser. Denna uppgift får en särskild betydelse i den situation, som uppkommit efter bildandet av självständiga stater på det historiska Rus' territorium. Respekterande deras suveränitet och sörjande för var och en av dessa staters väl så har patriarken samtidigt uppgiften att bekymra sig för bevarandet och stärkandet av de andliga banden mellan de folk som bor i dem i namn av bevarandet av det system av värden som det heliga Rus' enda ortodoxa civilisation uppenbarar för världen.

Det finns en enhet och samhörighet mellan de slaviskt ortodoxa länderna: Ryssland, Ukraina, Vitryssland och de ortodoxa länderna på Balkan som Bulgarien och Serbien. Det är en kraft som bland annat har manifesterats i det ryska stödet till Serbien under kriget på Balkan. Man använder här ibland det vetenskapliga begreppet "Slavia orthodoxa", ofta används också begreppet "den slaviskt ortodoxa världen". Det finns också ett vidare begrepp som då och då används, nämligen "Den ortodoxa världen", det vill säga samtliga ortodoxa länder eller ibland också länder med en ortodox minoritet.

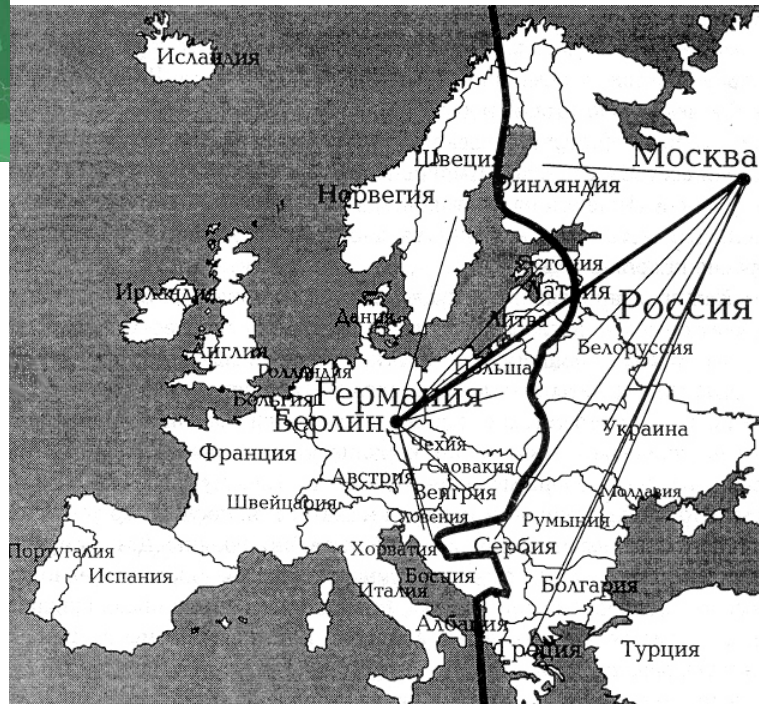
Ytterligare ett geografiskt begrepp som används är här ”vselenskost” som står för kyrkans allmänliga karaktär, alltså idén om den världsvida kyrkan. Begreppet används som motsats till globalisering som ofta inom kyrkan uppfattas som ett negativt och sekulärt fenomen.

Ryska imperietänkare: Dugin, Prochanov och Jurjev

Särskilt tre olika imperietänkare finns mycket brett närvarande i dagens ryska samhällsdebatt: Dugin, Prochanov och Jurjev. Jag vill här presentera deras imperievisioner som är av ett annat slag, ett slags fantasikartor som dock har stor relevans för förståelsen av ryskt tänkande idag.

Ledaren för de så kallade euroasierna, Alexander Dugin, upprättar en karta som visar en politisk och kulturell inriktning för Ryssland mot öst. Dugin ansluter sig här till en rörelse på 1920-talet bland ryska emigranter. (Se *Östbulletinens specialnummer 2008. red. anm.*) De ville att Ryssland skulle söka sin framtid i nära förbindelse med Asien och menade att det fanns en grundläggande motsättning mellan USA och Storbritannien å ena sidan och resten av Europa å den andra. Dugin har frankt deklarerat att Ryssland är

otänkbart utan imperiet, alltså tvärt emot Solzjenitsyns uppfattning att imperiet skulle innebära landets undergång. I hans planer för framtiden finns tanken på att helt rita om Europas gränser. Tyskland skall få inflytandet över hela det protestantiska och katolska Central- och Östeuropa. Tyskland skall få tillbaka Kaliningradområdet. Finland skall delas mellan den karelska republiken och Murmanskområdet. Dugins imperium i sin yttersta form framställs i nedanstående karta:

Det femte imperiet och Prochanov

Den ryske imperiepolitikern Alexander Prochanov har myntat begreppet ”Det femte imperiet” som omfattar Sovjetunionens tidigare utsträckning och också kanske något mer. Det första imperiet var Kievriket, det andra var Moskvariket, det tredje Peter den stores stat med huvudstad i Petersburg, det fjärde var Sovjetunion, eller som han skriver själv i sin tidning *Zavtra, Morgondagen*:

Det första imperiet var Kievriket.
Det andra – Rurikättens Moskovitiska rike.

Det tredje var Romanovättens ”vita tsardöme”.

Det fjärde det var ”det röda Sovjetunionen”.

Vi är vittnen till födelsen av Det femte imperiet.

Det syns fortfarande inte.

Det är inte många som sett dess tillblivelse.

Det är ett imperium som är i vardande och som skulle ha haft unionsfördraget mellan Ryssland och Vitryssland som grund. Det är inte längre aktuellt och Prochanov har istället börjat tala om Georgienkriget 2008 som en begynnelse för Det femte imperiet:

Den ryska erövringen av Abchazien och Sydossetien är det första steget i skapandet av det femte imperiet. Annars behövs inte så mycket av erövringar utan Ryssland skall använda samma metoder som väst som orkestrerade fram revolutionerna i Georgien och Ukraina.

Prochanov menar alltså att väst låg bakom och manipulerade valen i Georgien och Ukraina.

Det tredje imperiet och Jurjev

Den tidigare vice talmannen i Duman, Michail Jurjev, har i sin bok *Det tredje imperiet. Ryssland som det borde vara, (Третья Империя. Россия, которая должна быть)* från 2007 skisserat hur världen skall se ut 2053. På den världskartan finns sammanlagt fem världsriken och Ryssland sträcker sig över hela Europa. Det finns stora likheter mellan detta projekt och andra imperieprojekt, med den skillnaden att detta innehåller flera element och skisserar världens öde nästan femtio år in i framtiden.

”Det tredje” är både en hänvisning till Ryssland (med huvudstad i Moskva) som det tredje Rom efter Romariket och Bysans och till ett tredje imperium efter det ryska tsarriket och Sovjetunionen. Namnet har naturligtvis också dunkla associationer till Tredje Riket. Här löper alla imperiedrömmar amok samtidigt som Jurjev hämnas på alla länder som han menar har utsatt Ryssland för oförrätter:

Grundandet av Det tredje imperiet. Och så i slutet av april hissades Den ryska unionens flagga över Kanada och över hela Europas territorium, utom Schweiz, Lettland, Litauen och Estland; det var som om man glömt bort de tre (låt oss komma ihåg att de inte ens fick något förslag om kapitulation), men alla förstod att det bara var en tidsfråga. Utan krigsförklaring (eftersom de inte ingick i NATO), utan genom ett ultimatum, införlivades också tidigare delar av Första och Andra ryssländska imperierna – Uzbekistan, Tadzjikistan och Kirgistan [...] Nionde maj ägde det rum en grandios parad, det var årsminnet av segern över Amerika och 75-årsfirandet av segern över Tyskland.

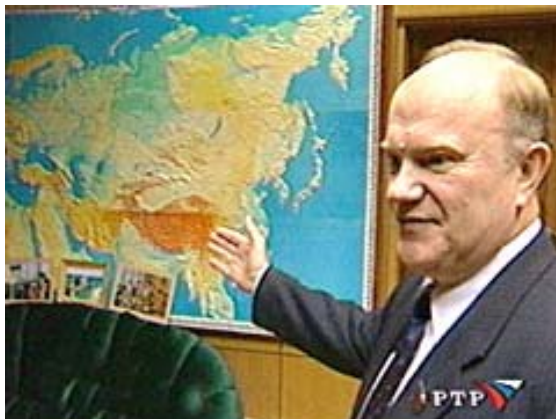
Dessa visioner hos Dugin, Prochanov och Jurjev går tillbaka till olika former av geopolitiska reflektioner av Oswald Spengler, Samuel Huntington, och den

tidigare ryske motsvarigheten, 1800-talstänkaren Konstantin Leontiev, alltså tänkare som skrivit böcker om imperiernas eller världsreligionernas kamp, uppgång eller undergång. De tre citeras också ymnigt av dessa politiker.

Kommunisternas och liberaldemokraternas visioner

Det är alltså tre snarlika geografiska och politiska utopiska projekt som skisseras av Dugin, Prochanov och med Jurjev som en ytterlighet. En hel del av vad de säger framförs också av de maktavande politikerna med begreppet intressesfär, men Dugins och Prochanovs ton är hårdare och de saknar helt sinne för politisk korrekthet. Om de skulle komma till makten skulle det säkerhetspolitiska läget i världen helt förändras.

Deras visioner liknar i sin tur kommunistledaren Ziuganovs och missnöjespolitikern Zjirinovskijs politiska program. För Ziuganov förefaller Sovjetunionens gamla gränser vara ett ideal att gå tillbaka till. På bilden nedan ser vi kommunistledaren posera i sitt tjänsterum bredvid den sovjetkarta som pryder rummet:

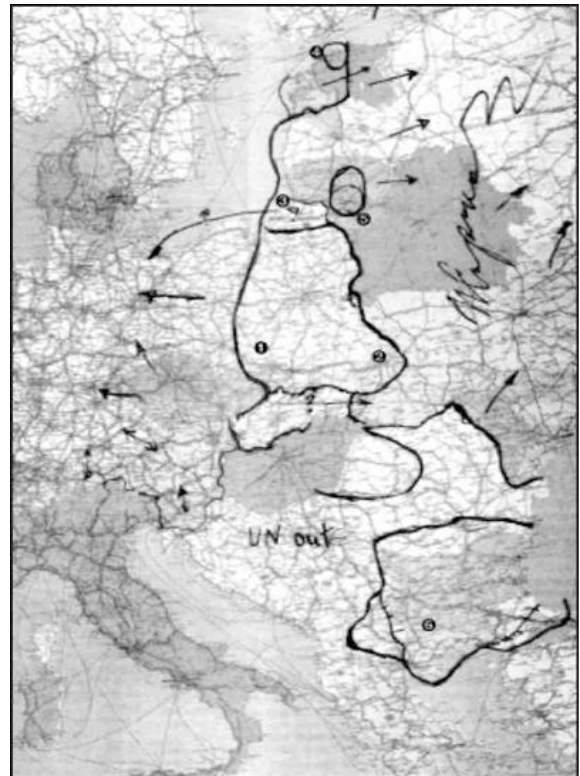

Ziuganov talar om upprättandet av en rådsstat vid ett möte i Kommunistpartiets unionsråd:

Vi anser att återupprättandet av det sönderbrutna rådsfosterlandet är vår nyckeluppgift, och vi kommer också i

fortsättningen energiskt att arbeta för detta. Utan unionen med Ryssland, Ukraina och Vitryssland och alla brödrarepubliker, som ingick i Unionen, så har vi ingen historisk framtid.

Liberaldemokraternas ledare Vladimir Zjirinovskij har också tecknat en fantasikarta, där östra Polen liksom Ukraina och Baltikum tillhör Ryssland, medan Tyskland på nytt har införlivat bland annat Österrike och Kaliningrad i sina domäner. Det är en karta som liknar Dugins och nog också är påverkad av honom. Zjirinovskij försöker över huvud taget rita om den europeiska kartan på många sätt. Hans geopolitiska visioner liknar Molotov-Rippentrop-pakten, vilket visas av nedanstående skiss i en fickalmanacka som väckte mycket uppmärksamhet för några år sedan.

Han har själv också skrivit under sin kartbild. Molotov-Rippentrop-pakten har också en dragningskraft på andra imperietänkarens geopolitiska projekt. Det verkliga politiska närmandet mellan

Ryssland och Tyskland förvandlas av dessa imperieivrare till en förfärande vrångbild.

Alternativa allianser

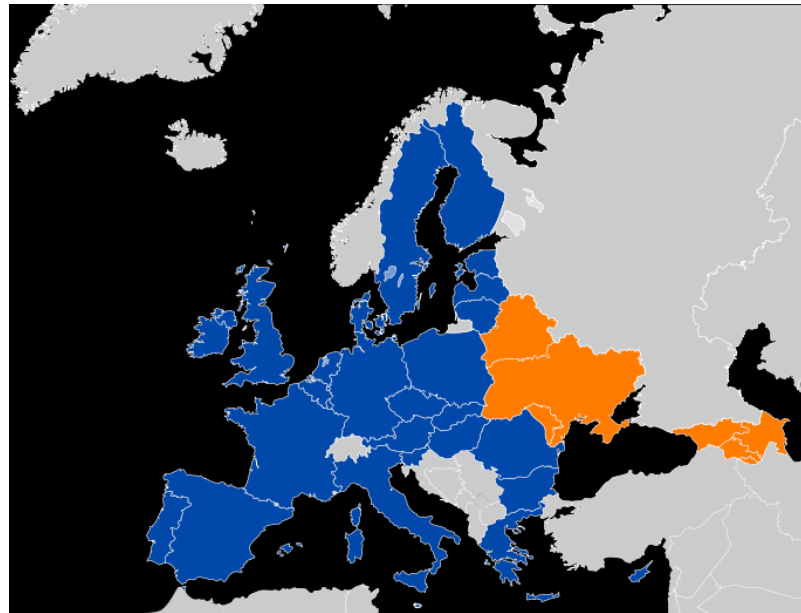
Rysslands nya stormaktsambitioner måste också ses mot bakgrunden av förlusten av inflytande beroende på utvidgningen av EU och NATO både till forna östblocks-länder och forna sovjetrepubliker. Under de senaste åren har det också skapats olika allianser för att motstå nya ryska stormaktssträvanden, samhörigheter mellan tidigare sovjetrepubliker som exkluderar Ryssland. Ett exempel är GUAM, en lös sammanslutning av Georgien, Ukraina, Azerbajdzjan och Moldova.

Organisationen grundades 1996, delvis på amerikanskt initiativ, som en politisk, ekonomisk och strategisk allians i syfte att stärka dessa forna sovjetrepublikers självständighet och suveränitet. Så formulerar organisationen själv sitt syfte. GUAM är dock svagt och kunde till exempel inte göra något gemensamt uttalande mot Ryssland under Georgien-kriget. Uzbekistan var under några år medlem men tvingades lämna organisationen efter påtryckningar från Ryssland.

EU:s östliga partnerskap är ett nybildat samarbetsforum som vill integrera randstaterna mellan EU och Ryssland i ett närmare samarbete utan medlemskap. Samarbetet gäller främst säkerhetspolitik och energipolitik och båda frågorna är känsliga i relationerna med Ryssland.

Länder som ingår är Ukraina, Moldova, Vitryssland, Georgien, Armenien och Azerbajdzjan.

EU:s egen kommentar om syftet med bildandet av partnerskapet är belysande. Det gäller i hög grad förhållandet till Ryssland. Samtidigt är partnerskapet dubbelt exkluderande, medlemmarna skall distansera sig från det ryska inflytandet men ändå inte bli fullvärdiga medlemmar i EU.

Det nya östliga partnerskapet kan leda till frihandelsavtal, ekonomiskt stöd, energitrygghet och visumfria resor till EU för Armenien, Azerbajdzjan, Vitryssland, Georgien, Moldavien och Ukraina. För EU kan det betyda ökad stabilitet och säkerhet mot öst [...] Behovet av detta blev tydligt efter konflikten mellan Ryssland och Georgien i somras och den rysk-ukrainska gaskrisen i januari. De senaste oroligheterna i Moldavien har skapat ny oro för stabiliteten i området.

Från rysk sida ter det sig som om EU eller USA tar över områden som traditionellt varit ryskt intresseområde. Ryssland talar i säkerhetspolitiska termer, medan väst talar om utveckling av demokrati, utveckling av

handel, mänskliga rättigheter och miljö. Väst lånar ut pengar eller ger bistånd, vilket från rysk sida uppfattas som ”soft power” men som har samma syfte som de ryska säkerhetspolitiska initiativen. Ryssland tycker inte att väst lyssnar, väst tycker att ryssarna använder brösttoner och hotar och talar om deras ”bad governance”. Revolutionerna i Ukraina och Ryssland uppfattas från den ryska ledningen som frammanade av väst medan den från västs sida och särskilt i massmedia uppfattas som viktiga steg mot demokrati. Det finns en ömsesidig misstro mot denna bakgrund och en misstro från västs håll som naturligtvis i högsta grad har att göra med erfarenheter av sovjetiskt förtryck av landets egen befolkning och dess grannländer. Ett projekt av integrerande slag är EU:s Northern Dimension som definieras av EU på följande sätt:

The Northern Dimension aims at addressing the special regional development challenges of northern Europe. These include cold climatic conditions, long distances, wide disparities in standards-of-living, environmental challenges including problems with nuclear waste and waste water management, and insufficient transport and border crossing facilities. The Northern Dimension is also intended to take advantage of the rich potential of the region, for example in terms of natural resources, economic dynamism, and a rich cultural heritage.

Det är alltså en samhörighet som skall bygga på gemensamma intressen i området framför allt när det gäller miljö, handel och kultur. Kartan förefaller vara utformad för att vara så litet exkluderande som möjligt.

De kartor som ritas i Ryssland har alltså en motsvarighet av kartor som ritas av USA eller EU för samma områden. Båda sidorna försöker att med hjälp av kartbilder inkludera och exkludera geografiska områden.

Ryska språket

I de flesta av dessa imperiefantasier spelar stärkandet av det ryska språkets ställning en viktig roll. Dess inflytande officiellt eller icke-officiellt är fortfarande *de facto* stort inom hela det område som tidigare utgjorde Sovjetunionen, men håller trots allt på att minska. I fem av de tidigare sovjetrepublikerna är ryskan ett av de officiella språken. En viktig del av den ryska utrikespolitiken i närområdet gäller försvar av den ryska befolkningens rättigheter inklusive möjligheten att använda detta språk.

Upprätthållandet av kunskaper i ryska i hela det forna Sovjetunionens territorium är en viktig politisk fråga och ägnas mycket uppmärksamhet, som till exempel uttrycker sig i anordnandet av ryska språkolympiader med deltagande ifrån alla tidigare sovjetrepubliker:

Den karta som brukar ritas över det ryska språkets utbredning motsvarar dock fortfarande i hög grad Sovjetunionens tidigare utsträckning:

Trots allt har ryskans ställning alltså försvagats vilket framgår i denna uppställning från New York Times:

The New York Times

Russia's Shrinking Linguistic Empire

FORMER SOVIET REPUBLICS HOSTILE TO RUSSIAN

Estonia An Estonian language test must be passed to obtain citizenship.

NYET!

Latvia A Latvian language test must be passed to obtain citizenship.

Lithuania Russian is banned from government offices; the government maintains a language inspection service.

Ukraine Russian is widely spoken by both Ukrainians and a sizeable minority of ethnic Russians, but government is mandating use of Ukrainian in schools and other areas.

Georgia Russian-language programs are banned from many television channels and radio stations.

Turkmenistan Russian-language schools and newspapers shut down.

DA! NYET!

MIXED FEELINGS

Moldova Semi-official language.

Armenia and Azerbaijan Russian is not an official language, although top officials and people in large cities speak it.

Uzbekistan Russian is not an official language, but some schools use it as a primary language.

Tajikistan Russian is still used, but a recently proposed law would require government documents to be written only in Tajik.

FRIENDLY TO RUSSIAN

DA!

Belarus Russian is an official language, along with Belarusian.

Kazakhstan Russian is an official language, along with Kazakh.

Kyrgyzstan Official language, although presidential candidates must pass a language test in Kyrgyz.

Ryska ortodoxa kyrkans representation i EU har betonat ryskans ställning i Europa och föreslagit att ryskan skall få officiell status inom EU, med tanke på dess betydelse och framför allt det faktum att det finns stora rysktalande minoriteter i de två EU-länderna Estland och Lettland. Liberaldemokraternas Zjirinovskij menar å sin sida att ryska ska bli det viktigaste språket i världen: "Det ryska språket är det rikaste i världen. I framtiden kommer det att bli det viktigaste språket både på nätet och i världen." Jurjev hävdar att det ryska språket med tiden skall bli det enda officiella språket i hela Europa och samtidigt skall språken i Baltikum förbjudas. Efter Rysslands slutgiltiga militära seger skall detta språkprogram genomföras inom en tvåårsperiod. Användningen av övriga språk skall endast vara en privatangelägenhet. Prochanov ser gasen och ryska språket som två av de viktigaste elementen för att skapa Det femte imperiet. Allt detta låter som skämt eller provokationer, men Jurjev är alltså en tidigare högt uppsatt Duma-politiker och Prochanov är en av Rysslands mest lästa författare.

Språket används i en politisk diskurs. Lånorden brukas på olika sätt. Maksim Kononenko skildrar i *En mönsterelevs dag (Den' otličnika)*, en travesti på Sorokins roman *En oprijtniks dag (Den' opričnika)* (i den svenska

September 12, 2009

THE NEW YORK TIMES

översättningen *I det heliga Rysslands tjänst*) ett groteskt samhälle, där olika människorättsorganisationer övertagit makten i Ryssland och bland annat legaliserat terroristaktioner. Boken är full av lånord från alla möjliga språk för att visa vad författaren menar vara ett samhälle där de liberala idéerna fått vansinniga och absurda konsekvenser.

Sorokin å sin sida fyller sin roman *Blått fett* med lånord från kinesiskan. Den kända imperiepoetissan Marina Strukova delar i en dikt upp världen och Ryssland i ”jag” och ”de” i ett klart språkideologiskt perspektiv:

Ni talar slang, hebreiska,
ni talar som jag inte kan upprepa,
ni talar engelska...
Men jag talar ryska.
Вы – на жаргоне, на иврите,
вы – так, что я не повторяю,
вы – по-английски говорите...
А я по-русски говорю.

De ryska författarna och det ryska imperiet

I den ryska skönlitteraturen finns på samma sätt en besatthet av imperiet. Det finns dels förespråkare för imperiet som Prochanov, som inte bara är politisk opinionsbildare utan alltså en berömd och mycket läst författare. Det finns också imperiepoeter som den nyss nämnda Marina Strukova. Fem författare kan nämnas som vänder sig mot alla dessa imperievisioner och som kanske är landets kanske mest kända författare: Tolstaja, Sorokin, Bykov, Pelevin och Prigov. Prochanov känner vi redan till som imperieideolog. Hans romaner, som till exempel *Herr Hexogen*, innehåller olika konspirationsteorier och är så skruvad att de kan uppfattas som parodi på hans eget imperieprojekt. Precis som *Herr Hexogen* är romanen *Femte imperiet*, som alltså har samma namn som hans stora imperieprojekt, uppbyggd av konspira-

scenarier. Huvudpersonen har fått information om en ofantlig samman-svärjning mot Ryssland och sätter själv igång en antikonspiration och med resväskor fulla med pengar som mutor lyckas han förena kommunisterna, en general från Tjetjenienkriget, en ortodox präst, en kosackledare och chefredaktören för en ultraradikal tidskrift till en aktion som skall rädda Ryssland.

Marina Strukova sammanfattar i en av sina dikter hela imperietraumat. ”Vi har imperieambitioner” är omkväde i dikten. Frågan om vad det är att vara ryss lämnas däremot obesvarad. För Strukova är imperiet en absolut nödvändighet för Ryssland, medan det, som vi sett, för Solzjenitsyn skulle innebära ryssarnas undergång. Strukova skaldar:

På nytt bygger vi tempel och gemak
planterar skog – betrakta, planet!
Vi är mer än ett folk!
Men vilka är vi?
På det finns inget svar. [---]
Vi har imperieambitioner
de behövs för att skydda
det ryska släktets traditioner
det stora målet och språket.

Framför allt de ryska prosaförfattarna försöker kritisera och göra upp med dessa imperievisioner. Tatjana Tolstajas dystopiska roman *Därv (Кыс')* (2000) handlar om ett Ryssland som efter en katastrof, kanske ett kärnvapenkrig, förts tillbaka till Ivan den förskräckliges tid. Ett monster vid namn Därv lurar i norr och hindrar människorna att röra sig i den riktningen. Tjetjenerna hotar i söder, i väst finns en stig men ingen tycks vilja gå den och ingen tycks veta vad som finns där, utom att man genast börjar längta hem om man ändå försöker att ta den. Öst nämns inte alls. Det är en klaustrofobisk verklighet som beskrivs och som står i bjärt kontrast till politikernas och de här anförda imperietänkarnas vilda geografiska expansionsdrömmar. Samtidigt upprepas i romanen klyschan om Rysslands väldighet:

”oöverskådliga fält och okända marker”, som känns som en bitande ironi i sammanhanget.

Vladimir Sorokins roman *I det heliga Rysslands tjänst* (2006) skildrar ett framtida Ryssland som styrs som på Ivan den förskräckliges tid på 1500-talet. Ryssland är på nytt en militär stormakt som alla räds. Vad som också återupprättats är en järnridå, som här fått namnet ”Den stora muren”. Instängdheten förefaller inte vara något bekymmer för invånarna utan svarar mot deras önskemål. De har frivilligt bränt sina utrikespass på Röda torget. Berättaren i romanen, som tillhör ledarens livgarde, beskriver resten av Europa som en parodi på yttrandefrihet och demokrati. Inflytandet från Kina är starkt. Kina spelar över huvud taget ofta en stor roll i alla dessa utopier och antiutopier både som en möjlighet till att skapa en annan allians och som ett hot. Sorokins roman som utgör den nya maktens bild av liberalerna: Den diktatur som härskar är en reaktion mot det tidigare demokratiska och liberala Ryssland. Liberalerna påstås ha velat sälja ut merparten av Ryssland till grannländerna:

Östra delen till japanerna, Sibirien till kineserna, Krasnodarregionen till ukrainarna, Altaj till kazakerna, Pskovområdet till esterna, Novgorodområdet till vitryssarna.
Biten i mitten behåller vi för oss själva.

Motsatsen skapas mellan Det heliga Ryssland (*Svjataja Rus'*) och Europa. Främst innehåller den en kritik av Europa, som i detta samhälle uppfattas som syndens näste på jorden. Det framförs som en folkvisa:

Gudlösa människor,
som lever och frodas i synd,
syndar och njuter,
skändar allt heligt,
skändar och skrattar rått,
ägnar sig åt djävulska riter,

bespottar Det Heliga Rus,
Det Heliga Rus, det rättrogna,
förhånar sanningen utan att förtrötts,
skymfar öppet Guds namn.

Viktor Pelevins roman från 2006 *Empire "V" (Ampir "V")*, handlar om en värld där det existerar en hemlig organisation av vampyrer, alltså ett populärt ämne i ungdomslitteratur, som här blandas med ett imperietema. Det frammanas bland annat genom likheten mellan orden ampir, empir, och vampyr (vampir) på ryska. Romanen handlar om hur en ung man blir vampyr och får utbildning till att bli en sådan. Makabra moment blandas med komiska som när han får erfara det nya Rysslands viktigaste ord glamour och diskurs. Vampyrerna är de som i själva verket styr både Ryssland och resten av världen:

Det är en världstäckande regim, en autonom diktatur, som kallas den femte, för att inte blanda ihop den med nazisternas Tredje Rike eller globalismens Fjärde Rom... Det är Vampire Rule och dess humana epok, vampyrernas allmänliga imperium.

Här ironiserar Pelevin både över Prochanov och över kyrkans begrepp ”vselenskost”, det allmänna eller universella i kyrkan som diskuterades i avsnittet om kyrkan.

I Dmitrij Bykovs roman *ZjD* (2006) smulas också imperievisionerna sönder. Det Ryssland som skildras här är förött av inbördeskrig mellan å ena sidan ”chazarer”, som står för liberaler och demokrater, och å andra sidan ”varjager”, som står för alla imperieivrare. I det krigstillstånd som råder finns bara hemlöshet. Ryssland har blivit helt politiskt marginaliserat genom att oljan inte längre används som energi i världen. Man har upptäckt en ny energikälla, flogeston, som finns i nästan alla länder utom i Ryssland. Här svarar romanen på det faktum att många av imperievisionerna använder sig av oljan som vapen, på

samma sätt som den ryska regeringen gör idag. Kampen mellan väst och öst är avgjord till västs fördel och har ersatts med en hopplös kamp mellan norr och söder. Romanen uttrycker den fullständiga katastrofen för alla ryska imperievisioner, samtidigt som militären försöker att krampaktigt uppehålla skenet av imperiet, och man citerar den sovjetiske författaren Konstantin Simonovs dikt:

Ryssland når fram till tre oceaner
och breder ut sina städer.

Det känns som en hemsk ironi i ett sönderfallande land plågat av oändliga inbördeskrig.

Den mest kända av de ryska avantgardepoeterna Dmitrij Prigov som dog häromåret, har i en diskussion med Prochanov helt avvisat möjligheten och önskvärdheten att bygga upp ett nytt imperium ("pseudomorfos" är en term hos Spengler som betyder en förändring på ytan). Det kan inte finnas något innehåll i sådana strävanden:

Putin anser sig vara en arkaisk aktör när det gäller imperiesträvanden, men jag använder Spenglers term, som har att göra med pseudomorfos. Det finns ett försök att på någon plats sy till en imperiefäll utan något innehåll. Därifrån kommer hänvisningen till territorium, till olika massor, till centralism.

I sina dikter raljerar han med föreställningen om Ryssland som det tredje Rom. Imperietanken skruvas ytterligare ett varv och blir kosmisk. I alla fall kommer den att omfatta hela världen:

Och allestädes om man betraktar saken objektivt –
överallt så finns Moskva, överallt
Moskvas folk
där Moskva inte finns – där finns det
bara tomhet.

Det finns en överdrivenhet, något groteskt över samtliga dessa kartor över ett kommande Ryssland. Det är svårt att ta någon av dessa visioner på allvar samtidigt som de känns skrämmande i ljuset av de verkliga historiska och politiska realiteterna. Det är ingen större skillnad mellan allvaret hos Dugin eller Jurjev och satiren hos Sorokin. Det existerar alltså i dagens Ryssland en besatthet av imperiet som historia, som verklighet, som nostalgi, som terapi, som framtid, som mardröm. Många av kartorna är inte tänkta att vara på allvar eller är svåra att ta på allvar, vissa kartor var blodigt allvar men är kanske inte det längre, vissa kartor är ändå på riktigt allvar och människor dör för dessa gränsers skull som vi kunde erfaras i kriget mellan Ryssland och Georgien. Det har dock blivit en osäkerhet om gränserna. Det beror naturligtvis på att de flyttats så många gånger och så nyss, men också på grund av globaliseringen då de ekonomiska gränserna kanske inte längre sammanfaller med de politiska och inte heller med de kulturella.

I den postmodernistiska diskussionen används ofta Jean Baudrillards term *simulacrum*, bristen på känsla för verkligheten i en tid av massmedialisering. Som sitt första exempel på detta fenomen nämner den franske filosofen just vad som händer med imperiets kartor i en postmodern tid:

Perhaps only the allegory of the Empire remains. For it is with the same imperialism that present-day simulators try to make the real, all the real, coincide with their simulation models. But it is no longer a question of either maps or territory. Something has disappeared: the sovereign difference between them that was the abstraction's charm.

Konsten har inte längre någon relevans eller något förhållande till verkligheten och någon verklighet existerar inte längre. Det är precis vad som är slutsatsen efter att ha

läst om och granskat alla dessa kartbilder. Deras verklighetsstatus växlar naturligtvis men i de flesta finns en fikionaliet. Tillsammans ifrågasätter de inte bara politiska ideologier och gränser utan

kanske också den politiska och geografiska verkligheten själv.

Ovanstående presenterades som föredrag på Sällskapets medlemsmöte den 29 september 2009.

Östbulletinen, nr. 3, 2009, årgång 13.

ISSN 1654-8698

Utgivare:

Sällskapet för studier av Ryssland, Central- och Östeuropa samt Centralasien
Tryckt i Stockholm 2009.

Redaktör och ansvarig utgivare: Ingmar Oldberg

Östbulletinen utkommer med cirka 4 nummer per år och kan rekvireras från:
ingmar.oldberg@gmail.com, tel. 08-6696221,

Postadress: Krukmakargatan 46, 11726 Stockholm

Tidigare nummer av Östbulletinen finns tillgängliga på Sällskapets hemsida:

<http://www.sallskapet.org>